

ANNA JOLONCH, Doctora en Ciències de l'Educació Paris VIII. Responsable del servei d'estudis de Càritas Diocesana de Barcelona (2000-2008) actualment Coordinadora d'Educació a la Fundació Jaume Bofill. Acaba de publicar: *Exclusió social. Dels marges al cor de la societat*.

Xerrada 24 octubre 2008, Manresa: “Exclusió social: dels marges al cor de la societat”

Gràcies per oferir-me aquesta oportunitat de compartir amb vosaltres experiències, interrogants, dubtes, incerteses... i també cert coneixement de la realitat gràcies a la feina que aquests últims anys he estat fent des de Càritas. Fa anys que estic treballant en tasques d'intervenció social, intervenció educativa i ara, des de la Fundació Jaume Bofill, en l'àmbit educatiu. Molt del què compartiré és fruit de les reflexions del llibre que s'acaba de publicar: *Exclusió social. Dels marges al cor de la societat* en la col·lecció de l'Observatori dels valors que coordinen Esade i la Fundació Lluís Carulla.

Em centraré en tres punts que volen orientar la mirada d'aquests marges al cor de la societat. El primer és precisament: *el potencial de la mirada: deixar-se interrogar per la realitat*, un segon punt *com hem passat de l'exclusió d'una minoria a la vulnerabilitat de la majoria* i el tercer *dinàmiques i processos que generen la vulnerabilitat social*. I al final, *girar la mirada cap al cor de la societat* com a conclusió.

1. El potencial de la mirada

Sobre el potencial de la mirada deia que volia compartir algunes reflexions, dubtes, incerteses... Em sembla molt important que ens interroguem i que ens deixem interrogar per la realitat.

És indispensable una anàlisi rigorosa de la realitat per després poder fer una bona intervenció i acció social. En aquest sentit, vull felicitar a tots el que heu participat en l'elaboració de l'informe social de Manresa, m'ha interessat molt, és un anàlisi fet amb rigor que a més té el valor de la participació. Perquè els processos participats en sí mateixos ja generen xarxa i fan fer procés i moltes vegades en el procés ja hi ha resultats.

Avui em sento còmode per fer una *aproximació a la vulnerabilitat*. En primer lloc és encertat *parlar d'aproximació* perquè té aquesta voluntat i desig d'acostar-se, d'oferir una perspectiva, un enfoc de la realitat, sense fer sentències. També ens porta a parlar més de situacions i de processos que de categories que ens tanquen l'horitzó. El repte de futur de la societat és en la mirada que

projectem envers les persones i la societat mateixa. Es fa necessari un exercici compromès d'imaginar futurs possibles, i dibuixar un horitzó comú.

Parlar en termes de vulnerabilitat social també ofereix una visió en termes de procés, itineraris, dinàmiques que generen noves formes de vulnerabilitat social. Perquè la manera com definim la realitat té efectes reals en el món. La manera com definim el problema porta implícita la resposta: dependència-assistència; injustícia-justícia; desigualtat-igualtat; exclusió-inclusió; pobresa-redistribució de la riquesa.... Per això és rellevant preguntar-se :Quines paraules fem servir? quin llenguatge? Perquè en el món de l'acció social i educativa, moltes vegades, la paraula fa la cosa.

Hem d'estar oberts a la incertesa, al dubte, a les contradiccions ... hem d'estar a l'alçada de la complexitat de la realitat. Una manera de fer-ho és, enlloc de continuar reduint, simplificant, fragmentant, fer un esforç per complexificar la mirada. Cal buscar i oferir noves claus d'interpretació-comprensió que poden obrir a noves pistes d'acció.

Vull llançar la primer idea-força: hem de tenir molt present que **la vulnerabilitat forma part de la condició humana. És el que ens fa més iguals. Tots som vulnerables**, tots necessitem dels altres, som interdependents, no podem viure com individus aïllats. Tots estem exposats a la malaltia, a l'accident, a la soledat, a la tristesa, a la pobresa... i això ens fa humans. La vulnerabilitat ens humanitza i en ella hi trobem també un sentit positiu.

2. De l'exclusió d'una minoria a la vulnerabilitat de la majoria

En l'àmbit social, a nivell més macro, ens hem de preguntar: com s'han ampliat els límits de la vulnerabilitat? Com hem passat de l'exclusió d'una minoria a la vulnerabilitat de la majoria? Perquè parlem de la vulnerabilitat de masses? Ens referim a una vulnerabilitat social: a l'augment de la inseguretat social, de la precarietat, de la fragmentació de la societat, l'augment de la soledat, la pèrdua de lligams socials.... que fa que els risc s'hagi democratitzat, que sigui més fàcil traspasar la frontera de l'exclusió –cada cop més fràgil- i trobar-se al costat dels assistits, dels que necessiten ajuda.

M'agrada la imatge del circ. Cada vegada més ens trobem en un món on tots estem fent equilibris: malabaristes, trapezistes, etc. i quan no hi ha la xarxa que ens protegeix, la caiguda pot ser mortal, igual que amb els acrobates del circ. Aquell que té la sort de tenir xarxa, esmorteix el cop de la

caiguda. Però cada cop hi ha més fractures i més caigudes i la xarxa de suport i protecció s'està esfilagarsant... hi ha forats a la xarxa... I la xarxa són moltes coses.

Aquests dies a la premsa, diaris, televisió... hem vist imatges del judici que s'està fent del que va ser fa uns anys un fet colpidor: la mort de la Rosario, una dona que dormia en un caixer automàtic a Barcelona. Sense entrar en detalls, pot ser un cas paradigmàtic d'aquesta democratització o socialització del risc. Perquè alguna de les coses que han fet que sigui un cas mediàtic és la sorpresa, perquè ni en la figura dels delinqüents (nens de “bona família”, de “bona escola”) ni en la figura de la dona (que havia estat secretaria de direcció, mare de família, etc) no hi ha estereotips. És un exemple que trenca esquemes, ens fa veure que no hi ha un prototipus ni un perfil de persones sense llar. Cada vegada menys podem parlar d'un perfil clar, i cada vegada menys podem buscar causes que siguin les mateixes perquè són situacions singulars. No hi ha un perfil de la persona que dorm al carrer. Fa uns anys potser sí que podíem respondre i dir quin era el perfil dels sense llar. Ara no. Perquè hi ha homes joves, vells, dones grans i de mitjana edat, nascuts aquí, vinguts d'altres terres, els que tenen fills i els que no han tingut mai família, vídues, separats, abandonats. No hi ha un sol perfil, com no hi ha un únic procés o itinerari per dibuixar la diversitat de mecanismes, de processos que porten a no tenir un lloc. La vida al carrer és a l'extrem d'una espiral feta de ruptures i pèrdues. S'han trencat els lligams que els unien a una família, a una feina, a un barri, a una llar ... i les causes poden ser molt diverses. No té massa sentit buscar explicacions de fora estant, que uniformitzen experiències singulars.

Els sense llar són la cara més dolorosa i extrema del que avui s'anomena *l'exclusió social* per representar el què hi ha de pobresa, vulnerabilitat i desafiliació en el nostre món. L'exclusió és, abans que res, la vivència d'aquells que se senten relegats a viure als marges: a no ser, a no comptar, a no existir com a subjecte social...

Els sense llar són la punta de l'iceberg d'una extensa vulnerabilitat social, que fragilitza el món de les relacions i la persona, una vulnerabilitat que té rostres concrets: immigrants, refugiats, mares que no saben què donaran de menjar als seus fills, aturats, pobres de solemnitat, joves a qui els segresten els somnis, els que queden als marges del progrés, aquells que no disposen dels mínims indispensables per garantir una vida digna. Els que aglutinem i volem representar mitjançant la categoria *d'exclusos*. Però, en realitat, no són lluny. No són pas fora. No formen part d'un altre món. Són entre nosaltres, enmig del tràfec de les grans ciutats, vivint a la intempèrie o en una habitació rellogada, en un alberg de l'Ajuntament, potser en una cel·la de Can Brians, en un barracó d'obra, en

un taller tèxtil, en un garatge, en un terrat o en un soterrani.

Hi ha una pluralitat de situacions que fan que haguem de parlar d'una qüestió social i no només d'un llistat de situacions individuals.

Un altre idea força: **la vulnerabilitat és social, no individual. Passar la frontera per trobar-se al costat dels assistits ja no depèn de les característiques o dels trets personals de l'individu, són dinàmiques i processos que generen exclusió i que ens fan parlar d'una qüestió social més que de problemes individuals.** Per què avui, el fet de ser dona, ser jove, viure en un determinat barri .... poden ser factors de vulnerabilitat. La vulnerabilitat la generen les circumstàncies, el context, les desigualtats, les barreres, les dificultats que ens trobem .... per ser dona, jove, immigrant, nascut a un barri .... la vulnerabilitat és social, no és individual.

Aquests darrers mesos, des dels serveis socials i les entitats d'acció social, estem veient immigrants amb permís de treball i residència que es queden sense feina i que poden perdre la regularitat administrativa. I estem veient famílies autòctones endeutades que demanen ajuts per pagar l'hipoteca... la crisi genera més vulnerabilitat... Per la negació d'alguns dels drets més bàsics com són l'accés a l'habitatge, la formació, el treball, l'assistència sanitària, el consum .... les exclusions són plurals. No és una situació estàtica i això vol dir que no són situacions irreversibles.

3. Dinàmiques i processos que generen exclusió

Voldria apuntar algunes idees, interrogants,... sobre dinàmiques i processos que generen la vulnerabilitat social en la dimensió estructural. Quins són aquests processos socials? Vull oferir possibles claus d'interpretació, de comprensió del que està passant. La realitat és molt complexa, i massa vegades en els anàlisi, informes... es tendeix a reduir complexitat i a simplificar la realitat quan el que requereix una realitat complexa és més aviat complexificar també la mirada i l'anàlisi.

Vull recordar que la noció de vulnerabilitat social la va introduir els sociòleg francès Robert Castel. Ell va introduir la idea de les tres zones: la nostra societat deixa de ser una societat en forma d'escala social per ser una altra forma de societat en forma de cercles i en moviment i que ens permet parlar de tres zones:

- 1.-*La zona de la integració: els del centre de la societat, aquells que tenen un treball estable i suport familiar i relacional fort.*
- 2.-*La zona de vulnerabilitat que és la que més amplia els límits amb gent amb treball precari, atur i*

situacions relacionals inestables.

3.- La *zona d'exclusió social*: de les ruptures, del trencament de lligams, en la qual poden caure els vulnerables i fins i tot els integrats.

La voluntat està en mostrar la dimensió de procés, de dinàmica i de moviment tant com **la dimensió "estructural" del fenomen**. En el decurs d'una vida, les persones poden i sovint passen d'un estat a l'altre, d'una zona a l'altre. I per aquesta idea de recorregut Castel prefereix parlar de *desafiliació* més que *d'exclusió*. I és que la desafiliació inclou en el concepte la idea de procés, contràriament a la noció estàtica d'exclusió. En una societat en què la xarxa s'esfilagarsa, el teixit social es va perdent, és més feble i hi ha forats a la xarxa. Les tres zones dibuixen no tant una escala social o la imatge dels *in* i els *out*, sinó més aviat la idea de moviment... de traspasar fronteres movibles ...

Una imatge sovint val més que mil paraules: abans, quan un naixia i viatjava amb bitllet de primera, viatjava amb bitllet de primera tota la vida. I si viatjava en tercera classe ho feia tota la vida. O amb tren d'alta velocitat tota la vida o amb tren de rodalies, o amb carro tota la vida. I el què vull dir és que avui, en canvi, es pot canviar de via i es pot traspasar d'una via a l'altre.

Per això, davant de la multiplicitat de circumstàncies ens equivoquem si es cerquen aspectes comuns en la persona o a la categoria “d'exclusos”. Els trets comuns són transversals al fenomen.

Sí que hi ha processos o fenòmens més transversals, més estructurals. Apareixen els tres grans vectors que ajuden a entendre què està passant:

- a) Un de molt important és **la transformació del món laboral i del mercat de treball**.
- b) Un altre que afegeixo amb molta força és la inseguretat social (crisi de l'Estat del Benestar)
- c) i un altre la fragilitat en els lligams socials. I aquí introduiria la idea de la societat líquida de Bauman, aquest teixit social que es s'esfilagarsa.

Només alguns apunts sobre aquests tres fenòmens que acabem de mencionar.

a) Hi ha una **crisi del gran integrador social que ha estat el treball**, des que els anys 70-80 es començava a parlar de nova pobresa –un terme que alguns reprenen avui-. Sí que es distingeix una pobresa més tradicional, hereditària, marginal, concentrada en sector població... però perquè nova pobresa? Perquè les persones que poden caure en situació de pobresa són persones socialment “adaptades”. Passar d'un costat a l'altre és més fàcil.

A Europa deixem de centrar el debat en els grups considerats com "anormals inútils" a un conjunt que prolifera de "**normals inútils**". Un llenguatge molt provocador. Són persones *normals* que, de sobte, esdevenen inútils (els sobrants, els pàries urbans, els naufrags de la història...). Trobaríem continents sencers que esdevenen prescindibles, no són necessaris per continuar funcionant. No són pas persones incapacitades per una raó o una altra, no tenen cap tret personal que els vinculi amb el què imaginem que és la marginació. Però són, inesperadament, en aquesta societat, sobers.

És el que ha quedat reflectit en el cinema millor que en cap tractat de sociologia en la famosa pel·lícula de *Los lunes al sol* de Fernando León de Aranoa o a *El Efecto Iguazú* de Pere Joan Ventura. Són els treballadors que de sobte es troben expulsats, els uns acomiadats de les drassanes asturianes, els altres de Sintel, l'empresa de telecomunicacions que depenia de Telefónica. Treballadors sense treball, que veuen com la frontera entre els integrats i els altres és molt prima. El que converteix en una obra memorable aquest film és la metàfora del seu títol que ens situa en un nou panorama: el de la globalització econòmica. *L'Efecte Iguazú* recorda un viatge a l'Argentina que van fer els treballadors de Sintel per a uns cablejats de Telefónica durant els anys 80. Pensen en les cascades del riu Iguazú i entenen quin ha estat el seu destí: "Avui els treballadors de les empreses, en aquest model del capitalisme globalitzador, som com pescadors dins d'una barca. Els pescadors creuen que el riu és en calma, que no hi ha cap risc, i només ens n'adonem quan la nostra barca, la teva empresa, s'acosta a la gorja."

Tot això genera **biografies precàries**. L'augment de la precarietat laboral fa que les biografies de les persones també siguin precàries. I que les narratives cada cop existeixin menys, les narratives en el sentit d'un itinerari de molts anys en una empresa, un lloc estable, etc. Els nivells de temporalitat a Catalunya en concret són molt escandalosos: la taxa de temporalitat total de Catalunya està gairebé 12 punts per sobre de la taxa de temporalitat de l'UE-15. La incertesa de futur crea inseguretats en la persona. Un futur incert que ha convertit **la inserció en un estat permanent**. Aquesta realitat fa que les joves i els joves visquin com a "normalitat" el treballar permanentment en feines precàries i alternar constantment els períodes d'ocupació amb l'atur. Viure en un estat permanent d'inserció o reinserció laboral. Són situacions que fan parlar de *vulnerabilitat*, de *desafiliació*, d'*inseguretats social* i d'*invalidació social*.

També hi ha una nova classe social que seria la dels **treballadors pobres**. Aquí se'ns qüestiona la idea del treball com a gran integrador social, perquè cada vegada hi ha més treballadors pobres. Les

famílies no poden fer front a les despeses més elementals per a la seva supervivència. I per confrontar-ho, una dada de l'IDESCAT que no va ser gens destacada que diu que el 34'8% de persones ocupades estan vivint sota el llindar de pobresa. I és que avui en dia tenir una feina no vol dir viure fora de la zona de vulnerabilitat. El professor d'economia Albert Recio es pregunta: *“Treballar evita la pobresa? De fet, les propostes bàsiques de la Unió Europea són les de combatre l'exclusió amb l'ocupació. Això no deixa d'ésser una presa de pèl conceptual, perquè avui molts dels llocs de treball que es creen són en ells mateixos generadors de pobresa permanent: salaris baixos, inseguretat econòmica (precarietat) i pobresa futura en forma de pensions disminuïdes. I tenen a veure amb molts dels fenòmens d'aïllament social i marginació que pateixen moltes persones: horaris laborals impossibles per a la vida quotidiana, pressions que porten a problemes de salut física i mental, competitivitat que redueix l'empatia social, etc. Tot això s'oblida perquè afecta el nucli central del sistema social, que sembla intocable. En un món marcat per enormes desigualtats laborals és possible que l'accés al treball simplement consisteixi en canviar una forma de pobresa per una altra”* (Recio, A. 2006).

Cal buscar dinàmiques i processos que generin transformació i canvi d'aquesta realitat social. I això vol dir no negar el conflicte. **Generar conflicte moltes vegades és generar democràcia.**

b) El segon punt dins d'aquestes dinàmiques i processos seria **la feblesa de l'Estat del Benestar, la feble protecció social**. A Catalunya vivim molt allunyats dels estàndards europeus. I ens mantenim, a data d'avui, en ple segle XXI i després d'un llarg període de creixement econòmic, en uns índex d'inversió en polítiques socials que ens envien a la cua d'Europa. Aquí ens ha arribat la crisi de l'Estat del Benestar quan encara no teníem un Estat del Benestar consolidat, i això és un dels drames que pateixen els serveis socials. Només cal veure dades: les pensions estan en alguns casos per sota dels nivells de vida digne.

La insuficiència de les actuals mesures per corregir l'índex de pobresa és un fet constatable si observem que la pensió mitjana a Espanya està al voltant dels 700 euros i les més baixes a la ratlla dels 300, quantitat molt inferior al salari mínim interprofessional. D'altres dades ens recorden que actualment el 56% dels pensionistes cobren pensions per sota dels 500 euros mensuals: 60.000 persones a Catalunya i 400.000 a l'Estat Espanyol, dones majors de 65 anys en la seva majoria, que voregen la pobresa severa.

El propi IDESCAT diu en els seus informes que: *les transferències econòmiques orientades a mantenir el nivell de renda de la persona o la família són un dels mitjans més eficients en la lluita contra la pobresa o l'exclusió.* **Redistribuir la renda o redistribuir la pobresa, és la primera mesura política contra exclusió, contra pobresa... i nosaltres en això tenim molt a millorar.**

Això fa que el risc de pobresa afecti a Catalunya a una de cada tres dones majors de 65 anys. Igualment un altre factor que comença a ser rellevant també són les noves formes de pobresa relacionades amb les **dificultats d'accés a l'habitatge i l'endeutament creixent** que genera en les famílies. Es pot tornar a parlar d'una forma de barraquisme vertical, tornen a sortir paraules com guetos, concentració i segregació urbana, i aquestes formes de segregació urbana tenen molt a veure també amb determinades polítiques d'habitatge i amb determinades polítiques de protecció social que fan que l'endeutament de les famílies hagi anat creixent. S'ha de veure la vulnerabilitat des de la complexitat de la realitat perquè és molt fàcil dir que hi ha col·lectius vulnerables però quan és la gent gran, o la infància o els joves o la dona... de quins col·lectius estem parlant? És a dir, no són categories de població que tinguin uns trets comuns particulars, individuals que els fan vulnerables... **la vulnerabilitat no està en la persona... la vulnerabilitat és estructural.**

d) **La fragilitat dels vincles o la pèrdua de lligams socials** és el que ens fa encara més vulnerables. Tornem a la idea primera de que la condició humana ens fa a tots vulnerables i interdependents.

4. Girar la mirada al cor de la societat

L'individu autònom – el que es predica en la nostra societat- apareix com aquell que s'ha alliberat dels vincles, els lligams i les diverses formes de dependència. La cursa de la competitivitat, l'individualisme... ha fet que cada vegada més l'individualisme o la llibertat de l'individu tingui una dimensió negativa. Perquè la llibertat és bona quan un pot triar, però sempre hi ha aquells que no poden triar. Per tant, el valor predominant de la competitivitat està també trencant llaços, està creant noves formes de fractura... la meritocràcia, la moral del vencedor, és el que es promou arreu.

Proliferen discursos que fan créixer l'individualisme fonamentat en la idea de la responsabilitat internalitzada segons la qual cada individu és l'únic responsable del seu propi benestar i les polítiques socials han de beneficiar i "ajudar als que s'ajuden". Fins al punt que torna a sorgir gairebé la idea del "pobre bo" i el "pobre dolent", una idea que al llarg de la història del treball social ha estat present. Hi ha "pobres dignes" i "pobres indignes", hi ha aquells a qui s'ha d'ajudar

perquè se'n volen sortir i hi ha el pobre que ja se'n sortirà.

Què fa aquesta pèrdua de lligams socials, de dimensió comunitària o de solidaritat col·lectiva? Fa que s'accentui cada cop més una vessant en la que més que parlar de lluites de classes hi ha qui comença a introduir la idea de **lluita d'espais**. Això lliga amb les zones i amb la idea de mobilitat. I amb aquesta exclusió en termes de territori: hi ha territoris d'exclusió, hi ha zones d'exclusió, perquè hi ha espais també de segregació..

La *discriminació negativa* -la darrera fórmula que utilitza Castel en el seu darrer llibre per parlar de la qüestió social a França- ja no és la de *la desafiliació* o *la inseguretat*, és més punyent. La *discriminació negativa* es refereix als propis efectes dels mecanismes d'estigmatització i de relegació que deixen a una part de la població al marge d'una ciutadania plena: són els joves que viuen en barris amb alts índex d'abandó i de fracàs escolar i alts índex d'atur en la franja de 16 a 24 anys. A partir de les revoltes dels joves de la *banlieu* francesa la tardor del 2005 -els fills de la immigració i d'unes determinades *polítiques d'inserció* -Castel analitza les múltiples formes de discriminació que han fet que el 40% dels alumnes fills d'immigrants es concentrin en un 10% de l'escola francesa, i que un 43% dels joves que han abandonat l'escolaritat sense un diploma són fills de famílies d'origen magrebí. Joves que viuen en pròpia carn els efectes de la discriminació per origen, i que no són independents de la crisi de l'ascensor social.

La situació en què es troben les joves i els joves és sense un lloc reconegut en el si de la societat, sobrats, sense espai i vivint en pròpia pell un *no futur*. Robert Castel dirà que no són "*ni a dins ni a fora*". Són joves "ciutadans" perquè gaudeixen de la doble inscripció social que dóna la ciutadania política i social. No és gens absurd el simbolisme del cotxe cremat, perquè el vehicle simbolitza la mobilitat social que se'ls nega. El seu desig és de pertinença i se senten abandonats, isolats. Són formes de revolta que no arriba a ser conflicte però és una lluita per tenir un espai. És el pas que dèiem de lluita de classes a lluita d'espais, en aquest cas per voler estar al centre i al lloc on es reparteix la riquesa.

La lluita d'espais és doncs, una clau d'anàlisi molt important per estudiar el tema de la inclusió-exclusió. Com diu Castel, "*deixem de parlar d'exclusos, deixem de parlar de guetos, i introduïm noves claus d'anàlisi*". Per això el títol del seu últim llibre ja no és ni l'exclusió ni la vulnerabilitat, és la discriminació negativa.

La idea de la discriminació negativa la introduixo perquè penso que cal distingir clarament, i mantenir ben diferenciats dos processos:

- a) els processos de transformació dels quals he parlat fins ara (l'augment de la vulnerabilitat, la transformació del món laboral, la pèrdua dels lligams socials, i tot allò que la globalització econòmica ens ha dut...)
- b) de la lògica d'una discriminació oficial de determinades categories o sectors de població. Hi ha col·lectius discriminats: per ser jove, ser estranger, ser una dona, ser un vell, etc...Cal diferenciar la vulnerabilitat de masses de la discriminació d'alguns col·lectius determinats. Deixem de dir, per exemple, que la dona és un col·lectiu d'alta vulnerabilitat quan la dona té una diferència salarial enorme respecte els homes, en la mateixa professió, el mateix càrrec o fent la mateixa feina. Això és discriminació. Hi ha formes de discriminació que cal denunciar. Em sembla bo que des d'una aproximació a la vulnerabilitat no ens oblidem d'aquesta altra perspectiva.

Potser una altre idea per destacar en relació amb les polítiques d'inclusió social és un toc d'alerta pel fet que cada nou problema social li correspongui un nou recurs o un nou professional especialitzat o fins i tot un nou dret. És això el que passa quan s'ofereixen sortides que fan *entrar* en els circuits paral·lels de *la inserció* els que n'han quedat *fora*: com oferir pisos d'inserció per aquells a qui els preus inassequibles els deixen fora del combat; una feina d'inserció per a qui la cursa competitiva del mercat laboral ha centrifugat; o un espai de formació per als qui són fora de l'escola (com per exemple les Unitats Educatives Compartides). Són un altre espai, espais al costat de, espais d'inserció. Espais que ofereixen oportunitats als que no han pogut gaudir-ne. Espais on es refan i es teixeixen els fils trencats de la xarxa de la solidaritat. Però, espais altres, que tot i tenir una voluntat de fer de pont i de inserir, no sempre ho poden fer. Hi ha el perill enorme de crear el recurs, la resposta, el dret específic per a les persones un cop ja se les hem fet fora. Creem *zones d'inclusió*, de permanent inserció, que fan que al final la condició de la persona sigui “*jo, en inclusió*” o “*jo, en permanent inserció laboral*”.

Girar la mirada cap al cor de la societat, això vol dir deixar-nos mirar, interpel·lar. Mirem el cor de la societat, mirem què està passant, no només els marges, els que han quedat a fora... mirem a la societat i això ens durà a la necessària redistribució de la riquesa, a la protecció social de les famílies, dels habitatges, dels aturats, de les persones grans.. a la reducció de les igualtats i les desigualtats d'oportunitats... per tant, justícia redistributiva, participació ciutadana i social i tot el que genera crear xarxa. Si no hi ha participació, només hi ha dependència social. La participació

genera noves formes de cohesió social.

La darrera idea, extreta del professor Joaquim Garcia Roca, que ens diu que cal recuperar i repensar la solidaritat i que això només es pot fer des de la consciència de la fraternitat humana. La fraternitat recupera per a la ciutadania la centralitat del subjecte, de la donació personal i la incondicionalitat. La construcció de la ciutadania necessita per a ésser humana incorporar l'herència de la fraternitat: és a dir, *fusionar ciutadania i fraternitat*. I aquí recupero la idea que tots som vulnerables. La vulnerabilitat ens fa humans. En la societat de la competició hem perdut molt la dimensió ètica, el sortir d'un mateix. L'individualisme portat a l'extrem és destructor.

Un individu auto-referenciat acaba sent autodestructor de sí mateix. El sentit de la vida ens vé de fora, dels altres. Aquesta societat de consumidors és la que ens porta a la destrucció dels lligams, de les famílies... Així com en el món laboral hem passat a la precarietat, en les relacions familiars i d'amistat hem passat a la provisionalitat: som consumidors de relacions però són poc duradores i no hi ha el valor del compromís familiar, social, de parella.... per això vull llençar un repte des d'una mirada que vol ser renovadora d'esperança. Si bé hem començat dient que la vulnerabilitat a les persones, ens fa humanes, i ens humanitza, també pot ser que de la vulnerabilitat humanitzi a la societat.

Des dels marges de la societat, des de la seva vulnerabilitat, emergeix una poderosa força. Paradoxalment, en una societat que en nom de l'autonomia combat les formes de dependència, i en un context on la pèrdua de sentit de les relacions va lligada a la quimera d'un èxit social només individual, és en la recuperació del sentit de la reciprocitat, de la dependència mútua i de la vulnerabilitat compartida que es poden trobar camins de futur. Renovar la mirada és en aquest sentit, una manera de renovar l'esperança.

El repte està en recuperar el sentit d'humanitat. Hem d'invertir esforços en totes aquestes situacions per renovar també el sentit de ser societat. I això només es pot fer des de la proximitat i jo crec que malgrat la globalització des de l'àmbit local es donaran les respostes i les sortides, per la possibilitat que hi ha de crear pertinença, ancoratge social, de crear lligams, de reviu la vulnerabilitat comuna i de crear noves formes de ciutadania recuperant aquesta idea de fraternitat comuna. Des de l'àmbit local hi haurà les forces del canvi. El potencial de la vulnerabilitat és el de la solidaritat. Renovar la mirada és renovar la solidaritat.

